

UNGVÁRY JENŐ

Rendíthetetlen szavárdok?

DAI 38,3–10:¹

“Οτι τὸ τῶν Τούρκων ἔθνος πλησίον τῆς Χαζαρίας τὸ παλαιὸν τὴν κατοίκησιν ἔσχεν εἰς τὸν τόπον τὸν ἐπονομαζόμενον Λεβεδία ἀπὸ τῆς τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν ἐπωνυμίας... Οὐκ ἐλέγοντο δὲ τῷ τότε χρόνῳ Τούρκοι, ἀλλὰ Σάβαρτοι ἄσφαλοι* ἐκ τινος αἰτίας ἐπονομάζοντο.

A türkök népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, melyet első vajdájuk nevééről Levedianak neveznek ... De abban az időben nem türköknek mondták őket, hanem valamilyen okból szávartü íszfalúnak** nevezték.

* σαβαρτοίασφαλοι P ** sabartoi asphaloi-nak ÁMTBF 43.

DAI 38,24–31:

Ἐναμεταξὺ δὲ τῶν Τούρκων συναφθέντος πολέμου καὶ τῶν Πατζινακιτῶν, τῶν τηρικαῦτα Κάγγαρ ἐπονομαζομένων, τὸ τῶν Τούρκων φοςσάτον ἠττήθη καὶ εἰς δύο διηρέθη μέρη. Καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος πρὸς ἀνατολὴν εἰς τὸ τῆς Περσίδος μέρος κατώκησεν, οἱ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ τὴν τῶν Τούρκων ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν καλοῦνται Σάβαρτοι ἄσφαλοι,* τὸ δὲ ἕτερον μέρος εἰς τὸ δυτικὸν κατώκησε μέρος ἄμα καὶ τῷ βοεβόδῳ αὐτῶν καὶ ἀρχηγῷ, Λεβεδία, εἰς τόπους τοὺς ἐπονομαζομένους Ἐτελκούζου...

Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők közt háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig szávartü íszfalúnak** hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérükkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Eteklüzü nevezetű helyekre ...

* σάβαρτοι ἄσφαλοι P ** sabartoi asphaloi-nak ÁMTBF 44.

Pecz Vilmos² és Gyomlay Gyula³ óta egyhangú nézet, mondhatni közhely a magyar őstörténeti kutatásban, hogy a σάβαρτοι ἄσφαλοι név ἄσφαλοι elemé egy olyan hímnemű pluralis nominativus forma, amelynek singularis nominativusa: ἄσφαλος. Ez

¹ DAI=Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása. A görög szöveget kiadta és magyarra fordította Moravcsik Gyula. Budapest, 1950. ÁMTBF=Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Összegyűjtötte, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Moravcsik Gyula. Budapest, 1988². DCAB=De cerimoniis aulae Byzantinae. P=Codex Parisinus Graecus Bibliothecae Nationalis 2009. (Fényképmásolata: OSZK Kézirattár, Facs. I. 386.)

² A magyarok ősi neve Konstantinos Porphyrogenetosnál. EPhK. 20. 1896. 385-389.; Még egyszer a magyarok ősi nevééről. EPhK. 20. 1896. 800-806.; A magyarok ősi nevééről Konstantinos Porphyrogenetosnál. 22 (1898) 209-221.

³ A magyaroknak Constantinus Porphyrogenitus-féle ősi nevééről. EPhK. 22. 1898. 305-324. (a továbbiakban: Gyomlay 1898).

utóbbi pedig az eredetileg σ -tönvű $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\eta\varsigma$ melléknév középgörög (népies) alakja, és credménye annak a hosszú folyamatnak, amelynek során az eredetileg σ -tönvű melléknévek \omicron -tönvűvé váltak. Így a $\Sigma\acute{\alpha}\beta\alpha\rho\tau\omicron\iota \acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\omicron\iota$ név jelentése a következő lenne: rendíthetetlen (szilárd, biztos) szavárdok.

Az említett tudósok okfejtésének azonban van két súlyos fogyatéka. Az egyik az, hogy a DAI-ban az $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\eta\varsigma$ szó előfordul, még hozzá a szokott σ -tönvű alakban, a szokásos jelentésben: 19,6: $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\acute{\epsilon}\sigma\tau\omicron\tau\omicron\nu$; 31,37: $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\epsilon\iota\varsigma$. De a DCAB-ben is csak a klasszikus alakokat találjuk: 2,186 infra c. 2,1: $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\acute{\epsilon}\omega\varsigma$;⁴ 453,13: $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\epsilon\sigma\tau\acute{\epsilon}\rho\omega\nu$.⁵ A másik pedig az a tény, hogy semmi nyomát sem leljük annak a DAI-ban, hogy a klasszikus görögben σ -tönvű melléknévek közül bármelyiknek is \omicron -tönvű változatát használná a császár, egyetlen ilyen metaplasztikus melléknévi alak sem fordul elő a műben.

Ezekre a nehézségekre már száz évvel ezelőtt rámutatott Fiók Károly, de haszatalanul.⁶ Pecz és Gyomlay más szerzőktől és más korszakokból származó példákkal próbálták meg alátámasztani nézetüket, a DAI-ból persze ők sem tudtak egyetlen egy, a saját véleményüket igazoló idézetet sem hozni. Ennek ellenére a magyar kutatás tényként fogadta el érvelésüket, és így a mai napig kísért az őstörténeti irodalomban a „rendíthetetlen” szavárdok semmivel sem igazolható képzete. Darkó Jenő, aki bár jól látta, hogy Konstantinos az irodalmi $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\epsilon\iota\varsigma$ alakot használta volna, ha a ’szilárd, megbízható, rendületlen’ jelentésű melléknévet akarta volna szövegébe szőni, azzal csatlakozott Pecz és Gyomlay nézetéhez, hogy „Miatán cz az egyetlen mód arra, hogy a kérdéses névben világos értelmet adó görög szót nyerjünk, meg kell állapodnunk e magyarázat mellett.”⁷ Nagymértékben hozzájárult a mai vélekedés egycduralkodóvá válásához Gyóni Mátyás is, aki Fiók ellenvéleményét elsikkasztva, annak három elutasító cikke ellenére így fogalmazott: „Az $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\omicron\iota$ névvel Pecz és vclé [!] Fiók, majd Gyomlay is a klasszikus görög $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\eta\varsigma$ ’szilárd, megbízható, rendületlen’ mn. közép- és újgörög népies $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\omicron\varsigma$ alakja többes hímnemű nom.-ának tartották.”⁸ Így azután mindenki nyugodtan vehette tudomásul, hogy a probléma meg van oldva, az összes mérvadó tudós egy véleményen van. Ezek után persze nem is kelt különösebb meglepetést, hogy kézikönyvekben és lexikonokban is ez a magyarázat szcrepel.⁹

Pedig a fentebb elmondott érvek alapján egyértelmű: minden filológiai megalapozottságot nélkülöz az a magyarázat, hogy az $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\omicron\iota$ alak az $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\eta\varsigma$ -ből származnék.¹⁰ Írásomban a $\Sigma\acute{\alpha}\beta\alpha\rho\tau\omicron\iota \acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\omicron\iota$ név egy új magyarázatát adom. Pontosabban: a $\Sigma\acute{\alpha}\beta\alpha\rho\tau\omicron\iota$ jelentésével nem foglalkozom, csak az $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\omicron\iota$ -jal. Ez a szó nyilvánvalóan jelzője a $\Sigma\acute{\alpha}\beta\alpha\rho\tau\omicron\iota$ -nak, minden bizonnyal görög,¹¹ és mivel ebben a formában hagyományozott alakja kirí a DAI nyelvezetéből, biztosan rontott szó. Történetek kísérletek az

⁴ Ed.: A. Vogt, Paris 1939.

⁵ Ed.: J. J. Reiske, Bonn 1829.

⁶ Sabartoiásfaloi. Századok, 30. 1896. 607-616.; Megint a »Sabartoiásfaloi« névről. Századok, 31. 1897. 611-617., 699-706.; Nulla dies sine linea. Századok, 33. 1899. 9-20.

⁷ A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánczi íróknál. AkadÉrtNy. 21/6. 1910. 63.

⁸ A magyar nyelv görög feljegyzéses szóróványemlékei. Budapest, 1943. 113. Gyóni ezen eljárása – úgy látszik – nem egyedül eset. Nemrégiben Fehértói Katalin kapta rajta azon, hogy a Lcbedias címszóban Gombocz és Melich véleményének ismertetése során is „csúsztatott” (Árpád-kori Levente és Leuc, Lewedi személynveink. MNy. 93. 1997. 432.)

⁹ Például Szádeczky-Kardoss Samu: sabartoi asphaltoi. In: Korai magyar történeti lexikon. Főszerkesztő Kristó Gyula. Budapest, 1994. 590.; Róna-Tas András: A honfoglaló magyar nép. Budapest, 1996. 222.; Harmatta János: A magyarok nevei a görög nyelvű forrásokban. In: Honfoglalás és nyelvészet. (=A honfoglalásról sok szemmel III.) Budapest, 1997. 129-130.

¹⁰ Úgy látszik, Moravcsik Gyula sem érezte megnyugtatónak ezt a magyarázatot: „griech. $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\omicron\iota$ (= $\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\epsilon\iota\varsigma$)”. Byzantinoturcica. Berlin, 1958². II. 261. (a továbbiakban: BT II.)

¹¹ Lásd Gyomlay 1898. 317 skk.

ἀσφαλοι szó más nyelvekből való származtatására és értelmezésére,¹² Konstantinos nyelvezete alapján azonban mindenképpen egy olyan görög melléknév hímnemű, többes számú alanyesetével van itt dolgunk, amelyik eredetileg is o-tönű.

Először is feltűnő, hogy kifejezésünk az első előfordulásakor a helyesírást tekintve teljesen leheterlen, negyedéles alakban áll (38,9–10: σαβαρτοιασφαλοι), a második alkalommal azonban az ortográfia már korrekt (38,28: σάβαρτοι ἄσφαλοι). Mit mutat ez? Egyrészt azt, hogy P másolója nem javított az előtte fekvő szövegen – egy helyesírásban jártas másoló a negyedéles alakot nem hagyta volna meg! – sőt, szinte „lerajzolta” az általa használt példányt. (Csak így magyarázható példának okáért az a tény is, hogy értelmetlen mondatok találhatók a szövegben, pl. 38,64: ἀποκρίσεσιν ἄλταλ; 40,49: ἐτέρους ἄλταλ okozva.) Másrészt azt is mutatja ez az eltérés, hogy már a másolásra használt kódexben is ez a szöveg állt. De vajon hogyan keletkezett a σαβαρτοιασφαλοι alak?

Ha lehet egyáltalán következtetéseket levonni egy ilyen szóból, akkor a következő gondolatmenet látszik számomra logikusnak. A helyesen írt σάβαρτοι ἄσφαλοι-ból kiindulva ketté tudjuk választani az egybeírt alakot is: σαβαρτοι ασφαλοι. A két *sabartoi* között most már csak a hangsúly tekintetében van különbség, hiszen az előbbi harmadéles, az utóbbi végéles. De – és ez lényeges – harmadéles szó is kaphat éles ékezetet az utolsó szótagjára, ha utána simulószó következik. A σαβαρτοί tehát minden valószínűség szerint σάβαρτοί-ból keletkezett, nyilván úgy, hogy valamilyen sérülés folytán az első α-ról eltűnt az ékezet. A simulószók közül a kontextus alapján pedig csak a τις megfelelő alakja jöhet szóba, így szövegrészletünket (38,9–10) a következőképpen tudom rekonstruálni: Οὐκ ἐλέγοντο δὲ τῷ τότε χρόνῳ Τοῦρκοι, ἀλλὰ Σάβαρτοί τινες ἔκ τινος αἰτίας ἐπωνομάζοντο. Hogy egy ilyenfajta fogalmazás egyáltalán nem volt idegen Konstantinostól, azt jól mutatja 39,7: καὶ Κάβαροί τινες ὠνομάσθησαν. De van még egy körülmény, amely ezt a szövegrekonstrukciót támogatja: a τινες (plur. nom.) simulószó mindenütt helyes hangsúlyozása, ami pedig bizánci kéziratokban nem éppen természetes.

De hogyan lett a σάβαρτοί τινες-ből σαβαρτοιασφαλοι? P előkérenek másolója először a fent rekonstruált szöveget (σάβαρτοί τινες) írta le, majd amikor elért 38,28-ig, akkor felfedezte a σαβαρτοι ἄσφαλοι nevet, amit ő a turkok régi neveként értelmezett.¹³ Visszatért tehát az előbbi helyre, kivakarta a τινες-t (amúgy is gyanús lehetett számára a határozatlan névmás kétszeri előfordulása), és a helyére besűrítette az ασφαλοι-t, amely nemcsak hosszabb szó, de szélesebb betűkből is áll. Ez megmagyarázza azt is, hogy miért olvadt össze a két szó. A σάβαρτοί első ékezte is lehet, hogy ennek a mechanikai behatásnak esett áldozatul, csakúgy, mint a következő ἔκ hehezete (P-ben ἔκ áll).

Ebből az eredményből az a következtetés adódik, hogy a turkok régi neve 38,9 alapján σαβαρτοι volt, a 38,28-ban található σαβαρτοι ἄσφαλοι pedig már egy jelzős kifejezés. De vajon mi lehet ez az ἄσφαλοι?

¹² Az irodalomra lásd BT II. 261–262; Pekkanen, Tuomo: On the Oldest Relationship between Hungarians and Sarmatians: From Spali to Asphali. UAJb 45. 1973. 1–64. (a továbbiakban: Pekkanen) A legutóbbi ilyen kísérlet Vékony Gábor nevéhez fűződik: A magyar etnogenézis szakaszai [II.]. Életünk, 1997/3. 398.

¹³ A κατὰ τὴν τῶν Τοῦρκων ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν kifejezést lehet úgy is értelmezni, ahogyan azt a másoló is tette és a mai fordítók is értik, tehát hogy a kifejezés azt jelenti: a keleti turkokat pontosan ugyanúgy hívják most (950 körül) is, ahogyan régen az összes turkot hívták. Lehet azonban úgy is, ahogyan például Turkia leírásában (40,35–40) szerepel: itt az egyes kisebb területeket κατὰ τὰς {τοῦ} τῶν ἐκεῖσε ῥέοντων ποταμῶν ἐπωνυμίας nevezik el, tehát a folyónév csak alapja, egyik eleme a területnévnek. Nehezen képzelhető el ugyanis, hogy egy területnek például Tisza lett volna a neve. Úgy vélem, 38,28-ban is ez a helyzet. A hely értelme tehát: a turkok régi elnevezését *alapul véne* nevezik a keleten lakó turkokat *sabartoi asphaltoi*-nak.

A magyarázat előtt egy kis kitérőt kell tennem. Az utóbbi időben Harmatta János hívta fel a figyelmet arra, hogy P minuszcula írásában betűk, illetve betűkapcsolatok ($\alpha \sim \text{ou} \sim \text{ov}$) egymással összetéveszthetők, ezáltal rontott alakok keletkeztek, de szövegkiesés következtében is romlott a DAI textusa. Ezért azután több helyütt is indokoltan javított a szövegen.¹⁴ Az $\alpha \sim \text{ou}$ tévesztéssel magyaráztam magam is a DAI egy értelmetlen passzusát egy korábbi cikkemben,¹⁵ most lássunk néhány példát a szövegkiesésre: 21,48: Ἰουστινιανός: Ἰουστιανός P (talán 22,4: Ἰουστῖνος P is); 25,3.7.10: Οὐαλεντιανός: Οὐαλεντιανός P; 37,22: Χαραβόη· Χαβόη P; 42,12: Παπαγία: Παγία P. Mindezen alakok úgy keletkeztek, hogy a másoló szeme egy-két betűt vagy szótagot a betűk, illetve szótagok azonossága vagy hasonlósága miatt átugrott. Bár felteszik, hogy a DAI eredeti példánya minuszculában íródott, némely romlott alak arra látszik utalni, hogyvagy az eredeti példány, vagy a mű forrásai unciálisban készültek. A fenti másolási hibák egyikével sem magyarázhatók ugyanis az itt következő romlások, ezek az unciálisból készült másolatok tipikus betűtévesztéseit mutatják:

23,10: ΕΛΒΥΣΙΝΙΟΙ: ἑλευσῖνιοι P	B ~ E
29,90: ΚΑΛΦΟΥΣ: κλαφούς P	A ~ Λ
29,92: ΒΟΥΤΟΒΑ: βούγοβα P	Τ ~ Γ
29,117.122.126.136: ΛΟΔΟΙΧΟΣ: δολοήχος P	Λ ~ Δ
33,19: ΛΙΤΖΙΚΗ: διτζικη P	Λ ~ Δ

Talán az oly sokat vitatott Μαζάρους (37,4) kérdése is megoldódik ilyképpen. Abban ugyanis a Χαζάρους konjektúra ellenzőinek igazuk van, hogy minuszculában (legalábbis P minuszculájában) $\chi \sim \mu$ tévesztés nem lehetséges.¹⁶ Lehetséges azonban unciálisban. És persze a nevezetes 38. fejezet sem mentes az ilyen rontástól, így nem maradhat ki a sorból:

38,48: ΣΥΛΛΑΛΗΣΑΝΤΕΣ: συλαλλήσαντες P	A ~ Λ
---------------------------------------	-------

Most térjünk vissza az ἄσφαλοι-ra. Miután a szó nyilvánvalóan romlott, és ezzel az alakjával nem megyünk sokra, hogy valami fogódzónk azért legyen, nézzük meg a végét. Két olyan szót találunk a DAI-ban, amelyek -φαλος-ra végződik: ὕφαλος (9,69; Jenkins konjektúrája) és αὐτοκέφαλος (29,62.66.87; 44,28). Jelentése és keletkezése okán az első itt nem jöhet szóba, de a második, az αὐτοκέφαλος (= önálló, független) már annál inkább. Nézzük meg először is azt, hogy palcográfiailag magyarázható-e egy feltételezett σάβαρτοι αὐτοκέφαλοι kifejezésnek oly mértékű romlása, hogy abból σάβαρτοι ἄσφαλοι legyen. Első ránézésre csak annyi pozitívumot látunk, hogy mindkét szó -φαλοι -ra végződik. Másodikra már azt is felfedezzük, hogy mindkettő harmadéles, pedig egy σ-önű végéles ἄσφαλής alakból csak végéles ο-önű ἄσφαλοί keletkezhetett volna.¹⁷ Nagyot azután akkor csodálkozunk az ember, ha egymás alá írja a két szót illetve kifejezést:

¹⁴ Konstantinos Porphyrogenetos magyar vonatkozású művei. In: A honfoglaláskor írott forrásai. (=A honfoglalásról sok szemmel II.) Budapest, 1996. 105-111.

¹⁵ Κεφαλή. In: Studia varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára. Szerkesztette Makk F. – Tar I. – Wojtilla Gy. Szeged, 1998. 150-151.

¹⁶ Pekkanen 47-48.

¹⁷ Gyomlaynak egyedül a szó hangsúlyával volt gondja: „Legfellebb az accentus kérdése lehet vitás; ezt illetően magam is azt hiszem, hogy a proparoxytonon hangsúly Constantinus idejében erre a melléknévre nézve be nem bizonyítható. Tehát szerintem ἄσφαλοί írandó.” Gyomlay 1898. 316.

CABARTOI

ΑΥΤΟΙ<Ε ΦΑΛΟΙ

CABARTOΙACΦΑΛΟΙ

ΑΥΤΟΙ<Ε ΦΑΛΟΙ

Egyszerre összszáll a kép: a DAI eredeti példányának a másolója a jelzős kifejezés leírásakor két hibát vétett. A CĀBARTOI leírása után a szó végével írásképbben majdnem teljesen megegyező ΑΥΤΟ utáni folytatásra ugrott a szemé. Lehet hogy az epszilon ε alakja már sérült volt, lehet hogy nem, de az Ε ~ C tévesztés unciális írásban egészen közönséges. A kappa Ι< alakja pedig arra csábította, hogy saját javítását megejtse a szövegen és CĀBARTOI<CΦΑΛΟΙ helyett CĀBARTOI ACΦΑΛΟΙ alakot írjon, czzel akarván legalább a saját maga számára értelmes kifejezést teremteni. P előképének másolója már ezt az alakot találta az általa használt kéziratban, és javította ennek alapján a 38,9–10 eredeti σάβαρτοί τινες-ét. Végül P másolója előtt már egy olyan kézirat feküdt, amelyben mindkét helyen romlott szöveg volt. Összefoglalva tehát az eddigieket, a két hely romlását az alábbiakban vázolhatjuk:

	38,9–10	38,28
forrás	CĀBARTOÍ TINE C	CĀBARTOI ΑΥΤΟΙ<Ε 'ΦΑΛΟΙ
eredeti példány	CĀBARTOÍ TINE C vagy σάβαρτοί τινες	CĀBARTOI ACΦΑΛΟΙ vagy σάβαρτοι άσφαλοι
P előképe	σάβαρτοί τινες > σαβαρτοίασφαλοι	σάβαρτοι άσφαλοι
P	σαβαρτοίασφαλοι	σάβαρτοι άσφαλοι

A fenti táblázatból arra is választ kapunk, hogy miért a bizonyossággal határos az a feltételezésem, hogy P előképének másolója javította 38,9–10 szövegét. Valószínűtlen ugyanis, hogy két helyen is ugyanaz a szövegromlás következett volna be. Tehát ha eredetileg nem állt mindkét helyen σάβαρτοι άσφαλοι, – ami a fentiek alapján bizonyos – akkor csakis 38,9–10 szövege megváltoztatásának esete állhat fenn.

Azt kell még megvizsgáljunk, hogy a feltételezett σάβαρτοι αύτοκέφαλοι kifejezés beleillik-e szövegiünkbe, volt-e valami valós alapja annak, hogy az eredeti σάβαρτοι népvét egy jelzővel látták el. Vegyük tehát sorra azokat a passzusokat, amelyekben az αύτοκέφαλος szó szerepel:

DAI 29,58–66:

Amikor a rómaiak birodalma az akkori uralkodók hanyagsága és együgyűsége folytán, kivált az amorioni Dadogó Mihály alatt, már-már szinte teljesen semmivé zsugorodott össze, a Dalmácia városaiban lakók függetlenekké (αύτοκέφαλοι) lettek, úgyhogy sem a rómaiak császáranak, sem senki másnak nem voltak alávetve, sőt még az ottani népek, a horvátok, szerbek, zachlúmok, terbunióták, kanaliták, diokleciánuszok és paganok is, lerázván a rómaiak uralmának jármát, önállókká és függetlenekké (ιδιόρρυθμοι καὶ αύτοκέφαλοι) lettek és senkinek sem voltak alávetve.

DAI 29,84–88:

Mint ahogy pedig, mint előbb mondtuk, hogy tudniillik az uralkodók hanyagsága és együgyűsége folytán a rómaiak ügye hanyatlófélben volt, a dalmáciai városok lakói is függetlenekké (αύτοκέφαλοι) lettek, sem a rómaiak császára, sem más valaki alá nem tartozva.

DAI 44,24–29:

... Abdulhamíd halála után pedig legidősebb fia, Abúszaváda vette kezébe az uralmat. Ez, miután Szmbatot, a fejedelmek fejedelmét Abúszádzs, Perzsia emírje megölte, mint független kényúr (ὤς δεσπότης καὶ αὐτοκέφαλος) teljhatalmúan és önkényesen birtokába vette Manckert városát s a többi várost és a földeket ...

Mindhárom helyen ugyanarról van szó: αὐτοκέφαλος az, akinek a feje fölül eltűnik az addigi hatalom, aki a saját maga ura lesz. Ugyanerről olvassunk 38,25–30-ban is: a turkok (seregének) kettészakadása után az uralkodó, Levedi, a nyugatiaknál volt, amint a szöveg ezt világosan ki is mondja, ebből következően a keleten lakó turkoknak már nem ő volt az uralkodója, az utóbbiak tehát önállókká és függetlenekké váltak. Ennek a függetlenségnek a következménye az, hogy a keleten lakó turkoknak egy önálló βοέβοδος-jelenik meg a színen Álmos személyében.¹⁸ A keleti turkokra tehát nagyon is ráillett az αὐτοκέφαλος = független, önálló jelző.

Teljesen biztos lábakon álló megoldást a Σάβαρτοι ἄσφαλοι régóta vitatott kérdésére a rendelkezésre álló szöveg kézirati hagyománya folytán természetesen én sem tudtam adni, úgy gondolom azonban, hogy fenti magyarázatom az eddigieknél jobban ragaszkodik mind Konstantinos nyelvezetéhez, mind szövegének belső logikájához.

UNGVÁRY, JENŐ

Steadfast Savartians?

The expression Σάβαρτοι ἄσφαλοι, as an early name of the Turks, i.e. Magyars occurs twice in Chapter 38 of *De Administrando Imperio* (DAI) of Constantine Porphyrogenitus. It is a commonplace of the studies in early Hungarian history that the name-element ἄσφαλοι of Σάβαρτοι ἄσφαλοι is a masculine plural nominative form, the singular nominative of which is ἄσφαλος. This latter, in turn, is the Middle Greek popular form of the adjective ἀσφαλής, originally with stem in -σ, the result of a long process whereby the originally in -σ adjectives acquired stems in -ο. Thus, the meaning of the name Σάβαρτοι ἄσφαλοι would be „steadfast (staunch, secure) Savartians”.

This line of reasoning has two serious deficiencies. One is that the word ἀσφαλής does occur in DAI in the usual stem in -σ form with its usual meaning (19,6; 31,37), and, similarly, *De cerimoniis* contains the classical forms only (2,186 *infra* c. 2,1; 453,13). The other is the fact that there is no evidence in DAI that the emperor ever used the stem in -ο version of any of the in -σ adjectives in classical Greek.

It would seem obvious, on the basis of the above, that the derivation of the form ἄσφαλοι from ἀσφαλής lacks any philological support. In my paper I put forward a new explanation of the word ἄσφαλοι. This word is obviously the attribute of Σάβαρτοι, is certainly Greek, and, since in its present form it definitely stands out in the linguistic context of DAI, it must be a corrupted word. There have been attempts to have the word ἄσφαλοι derived from, and explained in terms of, other languages, but on the basis of Constantine's language what we have here is the masculine plural nominative of a Greek adjective, originally with stem in -ο.

¹⁸ Vö. Ungváry J.: Πρώτος βοέβοδος. MNy. 94. 1998. 190-191.

An orthographic and paleographic examination of Cod. Parisinus gr. 2009 has led me to the conclusion that DAI 38,9-10 can be reconstructed in the following way: Οὐκ ἐλέγοντο δὲ τῷ τότε χρόνῳ Τοῦρκοι, ἀλλὰ Σάβαρτοί τινες ἐκ τινος αἰτίας ἐπωνομάζοντο.

The second element of the expression Σάβαρτοι ἄσφαλοι in DAI 38,28 would seem to be the result of a simple textual corruption: the word ἄσφαλοι is the corrupted form of the word αὐτοκέφαλοι; the latter appears in other places of DAI (29,62.66.87; 44,28). The question arises, then, whether the assumed expression Σάβαρτοι αὐτοκέφαλοι fits our text, and whether the assumption that the original ethnonym Σάβαρτοι was complemented with this attribute has any realistic foundation. The passages that include the word αὐτοκέφαλος (see above), would seem to support this view. All the occurrences talk about the same thing: αὐτοκέφαλος is the one that has superior power disappear from over his head and becomes his own master. DAI 28, 25-30 says the same: after the army of the Turks, i.e. Magyars had split into two, their ruler Lebedias was with those in the West, as the text clearly says, thus he was no longer the ruler of the Turks in the East, i.e. the latter had become autonomous and independent. It was the result of that independence that an autonomous βοέβοδος of the Eastern Turks appeared on the scene in Almoutzis. Hence, the attribute αὐτοκέφαλος = autonomous, independent fitted the eastern Turks very well.